

ذکر حقیقی «عمل» است

آیت‌الله غروی علیاری معتقد است ذکر لسان اگرچه دارای صواب است، اما مراد از ذکر حقیقی ذکر عملی است.

آیت‌الله غروی علیاری معتقد است ذکر لسان اگرچه دارای صواب است، اما مراد از ذکر حقیقی ذکر عملی است. منزل چهارم از منازل سیر و سلوک منزل ذکر است. سالک الی الله پس از عبور از منزل سوم (انابه) در تلاش است تا کلیه اعمال و کردار وی صورتی از خیر و صواب باشد. متأسفانه عموم کتاب‌های تالیف شده در زمینه عرفان اسلامی بر گرفته از نگرش عرفان نظری بوده از این رو نویسندگان محترم چندان به جنبه های عملی ذکر و آثار آن نپرداخته و کم و کیف آن را چندان که باید شرح نداده‌اند.

بسیار رایج است که افراد عباراتی از قبیل لا اله الا الله، سبحان الله و صلوات و غیره را در تعداد و نظم مشخصی مرتباً تکرار می‌کنند و تصور می‌کنند که در حال ذکر گفتن هستند از این رو باید بدانیم اگرچه اشتغال داشتن به چنین اعمالی خالی از خیر و صواب نیست، اما ذکر لسان ورد است و ذکر حقیقی نیست. ذکر عملی خود موضوع دیگری است که در این یادداشت به بررسی آن می‌پردازیم.

ذکر عملی چیست؟

ذاکر آن است که قلبش همیشه در یاد خدا باشد و به واسطه نور ذکر مظاهر حق را در عالم مشاهده کند. ذاکر حقیقی با عمل نیک خود خدا را یاد می‌کند. سالک در مقام ذکر، قلب خود را به نور عمل نیک و یاد خداوند روشن کرده و در ادامه این نور عقل، نفس، روح و تمام جوارح و جوانح او را در بر می‌گیرد. کسب علم و تلاش برای کسب روزی حلال و چشم پوشی از مال و مقام و صرف نظر کردن از تحصیل آن از روش غیر مشروع خود صورتی از ذکر عملی است. ذکر عملی رسیدن به شرف و منزلت انسانی، تفکر و تدبیر، عمل صالح، مجالست با اهل ایمان و تلاش برای مهار نفس است. مومن دائم الذکر است و دائم الذکر بودن به این معنا نیست که شخص تسبیح بر دست گرفته و دائماً صلوات بفرستد! مومن کثیر الفکر است و قلب او به انوار ذکر زنده شده و نور هدایت راه رسیدن به کمالات نفسانی را بر وی نمایان کرده است. لذا عرفای شریف اسلام گفته‌اند اهل الذکر، اهل الله هستند.

روزی شخصی از حضرت آیت‌الله العظمی بهجت رحمت الله علیه می‌پرسد بهترین ذکر عملی چیست؟ ایشان در جواب فرمودند، «بهترین ذکر آن است که اگر خداوند عمری طولانی به ما عطا کرد در تلاش باشیم تا هرگز معصیت نکنیم.» در ادامه نیز ایشان افزودند که اگر کسی این ذکر را در زندگی خود استوار کرد به لطف خدا از اهل بهشت است.

آثار ذکر عملی

در بررسی آثار ذکر عملی در زندگی انسان، بی‌اختیار آیه شریفه زیر در ذهن تداعی می‌شود. خداوند متعال در قرآن مجید (سوره رعد آیه ۲۸) خطاب به بندگان خود فرموده‌اند: «الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ» آنها که ایمان آورده اند دل‌هایشان با ذکر خدا آرام می‌شود. آگاه باشید که ذکر خداوند آرام بخش قلب‌هاست. (رعد، ۲۸) شفا و آرامش قلبی از اولین آثار ذکر است. حضرت امیر (ع) در دعای کمیل فرموده‌اند «یا من اسمہ دواء و ذکره شفاء» لذا واضح است که اثر دیگر ذکر شفاء امراض به ویژه امراض قلبی می‌باشد. ذکر عملی کلید مانوس شدن با خداوند متعال و رهایی از عذاب دنیوی و اخروی است.

از امام صادق (ع) در کتاب مصباح و شریعه نقل شده است که یکی از آثار ذکر قلبی صدق و صفای باطن، یکی از آثار ذکر عقلی تواضع و حیا و یکی از آثار اولیه ذکر معرفتی تسلیم در برابر حق و تلاش برای کسب رضای الهی می‌باشد. استمرار در چنین ذکر است که نفس انسان را به مرحله فنا رسانده و در ادامه انسان را از بند نفوس خبیثه (مانند نفس اماره) آزاد کرده و جلوه جدیدی از انسانیت را در او آشکار می‌کند. ذکر عملی شرافت انسان را در جامعه خود بالا برده و مقدمات رسیدن به مراتب بالای شکر را برای سالک مهیا می‌کند. ذکر عملی انسان را در مقام بندگی و عبادت به اوج رسانده و او را از هدایت خاص و غیبیه الهی برخوردار می‌کند. در نقطه مقابل معصیت انسان را به ضلالت و غفلت برده و آثار ذکر عملی را از بین می‌برد. علم یعنی حیات روح و جهل از جمله امراض روحی می‌باشد و ذکر عملی حیات قلب است و انسان را به سمت یقین هدایت می‌کند.

ذکر به معنای عمل به دستورات دین و نصایح نبی مکرم اسلام (ص) و ائمه اطهار است. ذکر عملی پذیرش ولایت امام زمان (عج) و تعظیم و تکریم مقام والای امامت ایشان می‌باشد. استمرار در این ذکر است که نور را در مقابل ظلمت قرار می‌دهد. سلب و ایجاب در مقابل یکدیگر هستند و آن برمی‌گردد به یاد یا عدم یاد حق و انسان اگر حقیقتاً ذاکر حق باشد، معقول نیست دیگر در فکر عصیان باشد. دو چشم در یمین و یسار قلب معنوی انسان وجود دارد. قلب انسان عرش الرحمان است و هر کس حامل این بیت الهی است. انسان با چشم سر دنیای پیرامون خود را مشاهده کرده و با چشم قلب جمال و کمال الله را نظاره می‌کند و به حقایق عالم پی می‌برد. چشم قلب خود به نور الهی نیاز دارد تا شخص از نظر دید قلبی بینا شود و این نور همان ذکر الله است. لذا عرفا گفته‌اند ذکر عملی کلید رشد انسان است و تحصیل مقاماتی در انس بالله، حب الله و رسیدن به عشق الهی نیز در استمرار ذکر عملی برای سالکان میسر خواهد شد.

بسیار شنیده‌ایم که در برخی اذکار خواصی وجود دارد که در نوع خود منحصر به فرد است. خواص مشابهی نیز از برخی از ادعیه گزارش شده است که نمونه‌هایی از آن در کتاب‌هایی مانند مفاتیح الجنان بیان شده است. حال سوال این است که اذکار و ادعیه چگونه می‌توانند چنین اثراتی داشته باشند. عرفای شریف اسلام بر این باورند که اذکار، اوراد و ادعیه به تنهایی فاقد هرگونه اثر داخلی و خارجی هستند و نیروی نهفته در این عبارات از محل دیگری به نام نیروی قلب معنوی شخص انسان سر چشمه می‌گیرد. قلب معنوی انسان با نیروی خود اذکار و ادعیه را بارور می‌کند از این رو دیده می‌شود که دعا بر زبان برخی افراد بسیار تأثیر گذار است. نقطه مقابل این امر هم وجود دارد، یعنی اگر قلب شخصی برای بارور ساختن اذکار و ادعیه آمادگی لازم را نداشته باشد، این بیانات در کلام چنین افرادی بی‌تأثیر خواهد بود. به بیان ساده فرد می‌گوید هرچه دعا می‌کنم، هیچ نتیجه‌ای حاصل نمی‌شود. راز نهفته در اثر اذکار و ادعیه در عمل شخص است. برای مثال در نماز شب توصیه شده نمازگذاران حداقل سیصد بار ذکر "الهی العفو" را بگویند و انسان با بیان این ذکر از خداوند متعال عفو بخشش را طلب می‌کند. عرفای شریف اسلام در این رابطه گفته‌اند که شخصی که به دنبال توبه و استغفار است باید عملاً نیت خود را در رفتار و کردار نشان داده و از هر عمل نادرستی پرهیز کنند. حال در اینجا اگر شخصی در عمل به مفهوم ذکر پایبند نباشد، بیان لسانی ذکر مورد نظر نیز برای وی بی‌اثر و بی‌فایده خواهد شد. ذکر شریف "لا اله الا الله" به این معناست که خدایی جز خداوند یکتا نیست. حال اگر شخصی در این ذکر مداومت نکند و در این حال برای پیشبرد زندگی به افراد و ابزار دنیوی تکیه کند این ذکر نیز بر زبان او بی‌اثر خواهد شد و این عدم تأثیر به عدم پذیرش قلبی انوار این ذکر الهی باز می‌گردد.

در عرفان عملی و سیر و سلوک نیز اساتید بر حسب ظرفیت شاگردان اذکاری را به آنها می‌دهند تا شخص با استمرار در آن بتواند دید معنوی خود را تقویت کند. علاقه مندان به چنین مقالات و کتاب‌هایی باید بدانند که اذکار را صرفاً باید با نظر استاد استفاده کرد و در غیر این صورت ذکر مربوطه فاقد اثر خواهد بود و یا حتی اثر مخرب پیدا می‌کند. متأسفانه برخی از سایت‌ها و کتاب‌ها اذکاری را به افراد پیشنهاد می‌شود کرده و خواصی را از پیش برای آن تعیین می‌کنند. به این منظور لازم می‌دانیم که به مخاطبان خود اطلاع دهیم استفاده از این روش‌های نه تنها سودی ندارد، بلکه ممکن است آثار منفی در زندگی شما بر جا بگذارد.

علیرضا خاوری، از شاگردان آیت‌الله العظمی غروی علیاری